

6.

NĚKTERÉ HISTORICKÉ A PRÁVNÍ ASPEKTY USAZOVÁNÍ GERMÁNSKÝCH KMENŮ NA ÚZEMÍ ŘÍMSKÉ ŘÍŠE

V této kapitole se budeme zabývat procesem usazování germánských kmenů na území říše římské, tedy kontinuálním procesem, trvajícím více než sto let, který, jak se shoduje významná většina historiků, v určité míře přispěl k pádu Západořímské říše a k oslabení Východořímské říše. Z tohoto pohledu tedy lze konstatovat, že tento proces je jedním z hybatelů přeměny antické Evropy v Evropu raně středověkou. Toto téma je však aktuální nejen z hlediska historického, nýbrž i z hlediska sociopolitického, vzhledem k migračním vlnám, s nimiž se v dnešních časech potýká většina vyspělých států světa, v čele se státy evropskými. Jak nastíníme dále v tomto textu, řadu současných problémů, s nimiž se současný svět v souvislosti s migrací potýká, byla již v minulosti více či méně úspěšně řešena, což představuje možnost inspirovat se tehdejšími řešeními a vyvarovat se postupů, které se ukázaly být chybnými.

Pronikání a usazování germánských kmenů na území říše římské probíhalo *de facto* dvěma cestami – první cestou bylo násilné pronikání za hranice říše a zabírání římského území, druhou cestou byla smlouva představitelů daného uskupení (rodu, kmene, seskupení kmenů, atd.) s římskou říší, na jejímž základě bylo danému uskupení povoleno se za určitých podmínek usadit na vymezeném území. Obě dvě cesty byly, především ve 4. a 5. století n. l., hojně využívány, nicméně pro úče-

ly této kapitoly se zaměříme především na druhou možnost, tedy na usazování se na základě smlouvy. Jak je již psáno výše, toto usazování bylo germánským kmenům povolováno za určitých podmínek, technicky vzato, bychom mohli smlouvy mezi kmeny a Římem považovat za obchodní smlouvy – Římané umožnili kmenu překročit hranice, určili jeho příslušníkům určitou část svého území a stanovili podmínky, za nichž mohli na římském území přebývat. Kmen musel za tato privilegia náležitě zaplatit, nejčastěji ve formě bojovníků na ochranu hranic a podporu stále slabší římské armády.

Samotné najímání germánských bojovníků má v římské historii velmi dlouhou tradici – již z Caesarových Zápisků o válce galské se můžeme dozvědět, že sám Gaius Iulius Caesar měl během svých galských tažení germánské tělesné strážce.¹⁴⁷ Suetonius píše, že císař Caligula a další císaři Juliovsko-Claudiovské dynastie využívali *Germani corporis custodes*, tedy vojáky germánského původu, jako svou osobní stráž.¹⁴⁸ A nešlo pouze o jednotlivce, tyto žoldnéřské útvary čítaly až 500 mužů, organizovaných do pěti centurií. Důvod pro vytvoření těchto jednotek byl prostý – císaři nedůvěřovali praetoriánské gardě, jejíž důstojníci, téměř výhradně patricijové, sledovali vlastní politické zájmy. Germánské žoldnéři, neznalí římské politiky, se proto mohli jevit jako důvěryhodnější. Císař Nero si svých germánských strážců cenil zejména z toho důvodu, že nebyli římského původu (a neměli tedy personální ani politické vazby na žádného Římana).¹⁴⁹ Tato jednotka germánské tělesné stráže byla rozpuštěna císařem Galbou v roce 68 n. l., a to především proto, že se Galba obával loajality těchto vojáků k císaři Neronovi.¹⁵⁰ Co se týče právního postavení Germánů v *Germani corporis custodes*, žádný z historiků se nezmiňuje o jakémkoli zvláštním postavení těchto vojáků, lze se tedy domnívat, že pro ně platilo totéž, co pro ostatní cizince, tedy *ius gentium* ve věcech obchodních a ve věcech ostatních se postupovalo v souladu s principem personalitativního práva.

Germani corporis custodes, byť je lze označit za prapočátek

¹⁴⁷ *Caes. de bel. gall.* 7, 13, 1.

¹⁴⁸ *Suet. Calig.* 58, 3.

¹⁴⁹ *Tac. Ann.* 15, 58.

¹⁵⁰ *Suet. Galba* 12.

zařazování Germánů do řad římské armády, nemůžeme vnímat stejně jako germánské *foederati* ve 4. a 5. století n. l. První jmenovaní byli pouze jakýmsi císařským rozmarem, jednalo se pouze o elitní jednotku žoldnéřů, na které nebyla římská vojenská síla nikterak závislá. *Foederati* ovšem představují pravý opak.

Samotný výraz *foederati* se v římských dějinách objevuje již v době rané republiky, kdy byl Řím pouze městským státem. Jak uvádí Dionýsios z Halikarnassu, tento výraz označoval jiný stát (či město, kmen, atd.), které uzavřelo s Římem takzvaný *foedus* (lze volně přeložit jako vojenský pakt). Ten mohl být dvojího typu. Prvním byl *foedus aequum*, tedy spojenecská smlouva, jejíž strany si byly rovny a v níž se Řím a druhý smluvní stát zavázaly poskytnout v případě napadení kontingent vojáků. Druhým typem byl *foedus iniquum*. V tomto typu smlouvy již Řím vystupoval jako nadřazený, druhý smluvní stát byl povinen Římu poskytnout vojenskou pomoc i při útočných válkách. První známý *foedus* uzavřel konzul Spurius Cassius Vecellinus v roce 493 př. n. l. se spolkem latinských měst. Postupně však Řím své *foederati* pohlcoval, v roce 90 př. n. l. nabídl Řím prostřednictvím *lex Iulia* římské občanství všem *foederatům*, kteří souhlasili s připojením k římské říši. V prvním století našeho letopočtu tedy Řím přestává *foedus* využívat, a to po několik následujících století.

Znovu se s užitím institutu *foederatů* ve větší míře (najímání jednotlivců či menších skupin válečníků germánského původu bylo běžnou praxí již dříve) setkáváme v roce 358 n. l., za vlády císaře Constantia II. Římská říše byla za jeho vlády oslabená dlouhodobými válkami na perské hranici a odrážením nájezdů Alamanů. Obranou rýnské hranice, tedy místa, kde nejčastěji docházelo ke střetům s germánskými kmeny, byl pověřen velitel Silvanus, původem Frank. Ten se však v roce 355 n. l. vzbouřil, čímž dále prohloubil vojenskou krizi římské říše a umožnil kmenu Franků obsadit jedno z nejdůležitějších měst římské provincie *Germania inferiore*, *Colonii Agrippinu*. Po potlačení Silvanova povstání byl *caesarem* (tedy de facto císařovým pověřencem pro řízení západní poloviny říše) jmenován císařův nevlastní bratr Julianus, později zvaný Apostata. Ten nejprve odrazil útočící germánské kmeny v bitvě u Argentorate (roku

357 n. l.), o rok později se rozhodl znovu dobýt *Colonii Agrippinu*, obnovit město a znovu tak obnovit římskou hranici v původní podobě. Ammianus Marcellinus to popisuje následovně:

„Caesar tedy vtrhl do Agrippiny a nehnul se odtud dříve, dokud s přestrašenými franckými králi, jejichž zuřivost již ochabovala, nestvrdil mír mající být napříště k užítku státu a nevydobył zpět silně opevněné město.“¹⁵¹

Tento Ammianem zmíněný mír mezi Franky a Římem spočíval v tom, že Frankové se nadále zdrží všech útoků na římská území a na oplátku jim bylo Julianem umožněno usadit se na římské půdě poblíž města Tricensimae a chránit zdejší hranici proti dalším Germánům, kteří by se pokoušeli napadnout římskou říši. V tomto případě došlo k oboustrannému naplnění podmínek mírových smluv, což, byť se to může zdát očekávatelné, představuje v porovnání s pozdějšími smlouvami mezi germánskými kmeny a Římem spíše výjimku. Frankové se skutečně usadili na jim vyměřeném území, nepodnikali nájezdy na římskou Galii a jim svěřený úsek hranice hájili před ostatními Germány po následujících 50 let. Naplnění smlouvy mohlo dozajista pomoci, že na území určeném k usazení Franků prakticky nikdo nežil, jelikož to se v důsledku častých nájezdů během předchozího století takřka vyčistilo. *De facto* tedy Frankové obdrželi neobydlené území, zajišťovali ochranu hranice, a navíc platili daně ve stejné výši jako ostatní obyvatelé říše římské. Příkladem této spolupráce může být například pomoc franckého krále Mallobauda římskému vojevůdci Nannienovi v bitvě u Argentaria, kde spojená římsko-francká vojska porazila čtyřicetitisícové germánské vojsko.¹⁵²

Podobný úspěch se povedl již dříve císaři Konstantinovi Velikému. Ten v roce 334 n. l. přijal na římské území na 300 tisíc příslušníků *Sarmatae Arcaragantes*, které vyhnali z jejich domoviny vzbouření otroci, Limiganté,¹⁵³ a usídlil je jako své kolony na balkánském poloostrově, v Itálii, Galii, Thrákii a Skýthii,

151 *Amm.* 16, 3, 2.

152 *Amm.* 31, 10, 6-7.

153 KINCL, J. *Sarmatae Limigantes. Iuridica*, 1955, roč. I, s. 80.

část z nich se musela přidat k římskému vojsku. Zajímavé je, že po porážce Limigantů v roce 358 n. l. nebylo těm Sarmatům, kteří byli přijati Římem, umožněno navrátit se zpět. Římská říše si zkrátka nemohla dovolit ztratit 300 tisíc přistěhovalců, kteří jí poskytovali pracovní i vojenskou sílu. To spolu s výše uvedenými informacemi o smlouvě s Franky jasně ukazuje, že římská říše se potýkala se závažnými vnitřními hospodářskými i vojenskými problémy a jediné možné řešení pro ni představovala právě masivní imigrace. Ostatně císař Konstantin Veliký kromě Sarmatů běžně přijímal do svých vojsk příslušníky mnoha germánských kmenů, byť nikdy ne v takové míře, v jaké přijal roku 334 n. l. Sarmaty. Během jeho vlády se dokonce některým Germánům podařilo obsadit i důstojnické funkce.¹⁵⁴

Dalším císařem, za jehož vlády bylo římské vojsko posíleno germánskými jednotkami, byl Valentinianus I. Za jeho vlády zaútočili na římské pohraničí kmeny Sasů, proti kterým císař vyslal legie vedené generálem Severem. Podle Ammiana Marcellina Sasové „omráčení leskem standart a orlů žádali o milost a mír“.¹⁵⁵ Následně byla vedena mírová jednání, k čemuž Ammianus uvádí následující: „Názory na tu věc se dlouho různily, a když se zdálo, že je to ku prospěchu státu, smluvilo se příměří a podle navržené dohody poskytli Sasové mnoho mladíků hodících se k vojenské službě, načež dostali povolení beze škody odejít a vrátit se, odkud přišli.“¹⁵⁶

Sasové svou část dohody splnili, to samé ovšem nelze říci o Římanech. Ti, poté co se Sasové v souladu s úmluvou vydali na zpáteční cestu, odcházející Sasy napadli a do jednoho je pobili. Jaký to mělo dopad na morálku a věrnost saských odvedenců, není v historických pramenech uvedeno, avšak nelze se domnívat, že by se po masakru svých soukmenovců cítili k Římu jakkoli vázání.

Zásadní událostí pro další vývoj římské říše bylo přijetí velkého množství Gótů císařem Valensem v roce 376 n. l. Jejich množství dozajista převyšovalo oněch 300 tisíc Sarmatů, přijatých císařem Konstantinem o 40 let dříve. Podle tehdejších

historiků jich bylo tolik, že „kdo by jej poznati chtěl [počet Gótů – pozn. autora], ten chtěl by v libyjské poušti zjistit, jak mnoho zefyr svým váním přehrne písku.“¹⁵⁷ Císař Valens totiž s vidinou získání značného množství nových vojáků umožnil Gótům, vyhnáným ze své domoviny nájezdy Hunů a dalších stepních kmenů, překročit Dunaj (což by bez spolupráce ze strany Římanů nezvládli – ti, kteří se o to pokusili, utonuli) a usadit se v Thrákií jako *foederati*. Takový byl alespoň jeho záměr, realita byla značně odlišná. Gótové byli shromážděni do několika táborů pod vedením Lupicina, což byl komes Thrácké diecéze, a Maxima, provinciálního velitele. Tito se neváhali obohacovat na úkor gótských uprchlíků a zdržovali potraviny, jež byly z vůle císaře Gótům zasilány, aby s nimi následně s Góty obchodovali. Dokonce i podle Ammiana Marcellina, který jinak k přicházejícím Gótům má vztah veskrze negativní, páchali výše uvedení Římané neslýchané skutky: „Neboť – abychom opomenuli jiné skutky, které uvedení činitelé anebo aspoň s jejich dovolením jiní lidé spáchali z darebných pohnutek na přicházejících a posud nevinných cizincích – bude se stále povídat o té smutné a neslýchané věci, kterou nemohla prominout žádná shovívavost, i kdyby obvinění sami sebe soudili. Když totiž byli přestěhovaní barbari sužováni nedostatkem obživy, vymyslili si krajně nenávidění velitelé hanebný obchod, a všechny psy, které mohli ve své nenasytosti sehnat, dali po jednom za jednotlivé otroky, mezi něž byli zavlečení i někteří ze šlechticů.“¹⁵⁸

I přes výše uvedené zacházení Gótové (nebo alespoň velká část z nich) ctili smlouvu s císařem Valensem a poté, co byli císařem vyzváni k přemístění k Hellésponu, byli ochotni tak učinit a žádali pouze potraviny a prostředky na tuto cestu. Ani to však Římané nebyli ochotni zajistit, představitelé města Adrianopolis namísto poskytnutí potravin na Góty zaútočili. Gótové útočníky pobili a rozhodli se přidat se k Fritigernovi, Gótovi, který se již dříve v důsledku římského chování ke Gótům odmítl řídit příkazy Lupicina a Maxima.¹⁵⁹ Pro Řím však stále nebylo vše ztraceno – Fritigern vypravil k císaři Valensovi

154 BURIAN, J. *Římské impérium: Vrchol a proměny antické civilizace*. Praha: NS Svoboda, 1997, s. 174.

155 *Amm.* 28, 5, 3.

156 *Amm.* 28, 5, 4.

157 *Amm.* 31, 4, 6.

158 *Amm.* 31, 4, 10–11.

159 *Amm.* 31, 6, 2–3.

poselstvo, v němž sliboval věčný mír a poslušnost, pokud bude Gótům dána půda v Thrákii, jak bylo domluveno ve smlouvě. To císař Valens odmítl. Veškeré tyto události vyvrcholily bitvou u Adrianopole v roce 378 n. l., v níž se utkalo jádro římského vojska se spojenými gótskými silami a která dopadla pro Řím tragicky. Přežila pouze třetina římských vojáků a padl i sám císař Valens. Nutno podotknout, že těsně před vypuknutím bitvy se Fritigern ještě jednou pokusil o smír a naplnění smlouvy a vyslal k císaři posla se vzkazem, že pokud mu budou poskytnuta rukojmí a splněny dříve dohodnuté podmínky, pak že on bezodkladně poskytne císařskému vojsku pro vojenskou službu vhodné brance, ovšem opět byl odmítnut. Je tedy evidentní, že Gótové vlastně o zničení římské armády nestáli a že Římané si svou nejdrtivější porážku v historii po bitvě u Cannae přivodili sami tím, že nebyli schopni dodržet uzavřenou smlouvu a chovali se ke Gótům naprosto nevhodným způsobem.

Paradoxním výsledkem bitvy u Adrianopole bylo, že Řím, který v této bitvě ztratil velkou část své armády, byl od té doby v čím dál větší míře nucen uzavírat smlouvy s germánskými, především gótskými *foederati*, a to často za značně méně výhodných podmínek, než u první vlny gótských přistěhovalců. I ti Gótové, kteří rozdrtili římskou armádu u Adrianopole, nakonec uzavřeli s římským císařem Theodosiem I. mírovou smlouvu, která jim zaručovala území v Thrákii a vlastní vládu a samosprávu (nemuseli Římu dokonce ani odvádět daně), výměnou za pravidelné odvody vojenských jednotek, za které jim ovšem Řím měl poskytovat finanční kompenzace.¹⁶⁰ Germánských *foederátů* v Římské říši v následujících desetiletích stále přibývalo, a říše, především její západní část, na nich byla po vojenské stránce čím dál více závislá.

Nárůst počtu Germánů v říši sebou přinesl i jejich zapojování se do hospodářského a politického života v Římské říši. Zprvu Germáni usilovali především o funkce vojenské, ovšem řada z nich se posléze začala angažovat i v politice, ve výsledku čehož bylo v letech 362 až 385 n. l. zvoleno celkem 8 konzulů germánského původu.¹⁶¹ Germáni tedy pozvolna obsazovali čím dál více funkcí jak v armádě, tak i ve státní správě římské říše.

Tento proces vyvrcholil v roce 387 n. l. dosazením Franka Arbogasta do funkce *magistra militum*, tedy vrchního velitele všech vojsk západní části říše. Arbogast byl prvním Germánem, který dosáhl takové moci a vlivu, že by se, pokud by o to usiloval, mohl stát císařem západní části římské říše. O to však Arbogast neusiloval, stačila mu jeho vysoká vojenská funkce a fakticky neomezená moc nad západní částí říše. Tu dosvědčuje i historik Zosimos, podle kterého se *senior augustus* Valentinianus II. pokusil v roce 391 n. l. Arbogasta propustit z funkce, ten se však císaři vysmál a propouštěcí listinu roztrhal.¹⁶² Roztržka mezi Valentinianem II. a Arbogastem vyvrcholila o rok později, kdy císař zemřel násilnou smrtí, pravděpodobně na příkaz velitele Arbogasta, který následně na trůn dosadil Eugenia. S tím ovšem nesouhlasil císař Theodosius I., který proti Arbogastovi a Eugeniovi vytáhl (nutno poznamenat, že drtivou většinu jeho vojáků tvořili Germáni a Hunové) a porazil je v roce 394 n. l. v bitvě u Frigidu. Arbogast po porážce spáchal sebevraždu.¹⁶³ Z výše uvedeného je evidentní, že v této době ještě nebylo postavení Arbogasta natolik pevné, aby se mohl stát uzurpátorem části říše, ovšem nebyť smrti Valentiniana II., je možné, že by takového postavení během dalších let postupně dosáhl. Součástí vítězného Theodosiova vojska byli i Germáni Stilicho a Alarich, oba dva velmi významní pro další vývoj římské říše, byť každý z jiného důvodu.

Smrtí císaře Theodosia I. došlo k rozdělení římské říše na Východořímskou říši pod vládou Arcadia a Západořímskou říši pod vládou Honoria. Ještě před svou smrtí pověřil Theodosius svého *magistra militum*, Vandala Stilichona, ochranou Honoria. Fakticky však byl Stilicho nejvlivnější osobou v celém římském impériu, čímž překonal svého předchůdce Arbogasta. Avšak Stilichonův vliv na Východořímskou říši rychle upadl, především přičiněním Flavia Rufina, *praefecta praetoriae*, Eutropia, konzula, a rovněž Alaricha, vrchního velitele Gótů, sloužících ve východořímské armádě.

Západořímská říše tedy byla pevně v rukou Stilichona, ve Východořímské říši byly mocenské poměry mnohem méně jasné. Jisté je, že Alarich usiloval o podobnou pozici, jakou měl Stili-

160 JONES, T. / EREIRA, A. *Barbaři*. Praha: Mladá fronta, 2008, s. 109.

161 BURIAN, *Římské imperium*, op. cit., s. 175.

162 Zosimos *Nea historia* 4, 53.

163 BURIAN, *Římské imperium*, op. cit., s. 179.